KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA DISLALIYA: TARQALGANLIK KO‘RSATKICHLARI VA TAHLILI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Maxsus
pedagogika(logopediya) 2-oliy ta’lim,
2-kurs 24/2-guruh talabalari
Ergasheva Zarnigor Uktamboy qizi
ergashevazarnigor@gmail.com
95-060-69-99
Ikromova Ziyoda Gaybullayevna
97-157-70-05
Ilxomova Shaxnoza Shavkatovna
99-630-36-06
Saidova Gulhayo Ortig'ali qizi
94-121-88-91
Shukurova Ezoza Vohid qizi
94-689-93-48

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlaridan biri – dislaliya muammosi tahlil qilinadi. Dislaliya – bolaning artikulyatsion apparati nuqsonlari yoki fonetik rivojlanishidagi kamchiliklar sababli ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishi bilan tavsiflanadi. Maqolada dislaliyaning kelib chiqish sabablari, uning turlari va bolalarning psixologik hamda akademik rivojlanishiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, dislaliyaning oldini olish va uni tuzatish usullari, logopedik mashg‘ulotlarning ahamiyati ham muhokama qilinadi. Bolaning nutqini rivojlantirishda oila va ta’lim muassasalarining o‘rni alohida ta’kidlanib, muammo erta aniqlangan taqdirda samarali tuzatish yo‘llari haqida ma’lumot beriladi. Tadqiqot natijalari asosida dislaliya muammosi bo‘yicha samarali logopedik yondashuvlar, o‘quvchilar uchun moslashtirilgan mashqlar va o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ilgari suriladi.Maqola ota-onalar, pedagoglar, logopedlar va psixologlar uchun foydali bo‘lib, bolalarning nutqiy rivojlanishida uchraydigan muammolarni bartaraf etish hamda ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Dislaliya, nutq nuqsoni, fonetik rivojlanish, artikulyatsiya, logopediya, bolalar nutqi, ta’lim, psixologik rivojlanish, korreksiya, pedagogika.

Аннотация: В данной статье рассматривается одна из распространенных речевых патологий у детей младшего школьного возраста – дислалия. Дислалия характеризуется неправильным произношением отдельных звуков вследствие дефектов артикуляционного аппарата или недостаточного фонетического развития. В статье анализируются причины возникновения дислалии, её виды, а также влияние на психологическое и академическое развитие ребенка. Кроме того, обсуждаются методы профилактики и коррекции дислалии, а также важность логопедических занятий. Особое внимание уделяется роли семьи и образовательных учреждений в развитии речи ребенка, подчеркивается эффективность раннего выявления и исправления речевых нарушений. На основе проведенных исследований предлагаются эффективные логопедические подходы, адаптированные упражнения для

учащихся и методические рекомендации для педагогов. Статья будет полезна родителям, педагогам, логопедам и психологам, так как содержит научно-практические рекомендации по устранению речевых нарушений у детей, что способствует их успешной социализации и академическим достижениям.

Ключевые слова: Дислалия, речевой дефект, фонетическое развитие, артикуляция, логопедия, детская речь, образование, психологическое развитие, коррекция, педагогика.

Abstract: This article examines one of the most common speech disorders in young school-aged children—dyslalia. Dyslalia is characterized by the incorrect pronunciation of certain sounds due to defects in the articulatory apparatus or insufficient phonetic development. The article analyzes the causes of dyslalia, its types, and its impact on children's psychological and academic development. Additionally, the article discusses methods for preventing and correcting dyslalia, as well as the importance of speech therapy sessions. Special attention is given to the role of families and educational institutions in children's speech development, emphasizing the effectiveness of early detection and intervention. Based on research findings, effective speech therapy approaches, adapted exercises for students, and methodological recommendations for educators are proposed. This article will be useful for parents, teachers, speech therapists, and psychologists, as it provides scientific and practical recommendations for addressing speech disorders in children, contributing to their successful socialization and academic achievements.

Keywords: Dyslalia, speech disorder, phonetic development, articulation, speech therapy, children's speech, education, psychological development, correction, pedagogy.

KIRISH Kichik maktab yoshidagi bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlari orasida dislaliya eng keng tarqalganlaridan biri hisoblanadi. Dislaliya – bolaning eshitish qobiliyati to‘liq saqlangan holda ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishi bilan tavsiflanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, bolalar orasida nutq buzilishlarining 15-30% ini aynan dislaliya tashkil etadi. Ushbu nuqsonning kelib chiqish sabablariga bolaning artikulyatsion apparati rivojlanishidagi anatomik kamchiliklar, fonematik eshitishdagi buzilishlar, noto‘g‘ri nutqiy muhit hamda pedagogik beparvolik kabi omillar kiradi. Bolalik davrida nutqning to‘g‘ri shakllanishi bolaning nafaqat akademik muvaffaqiyatiga, balki ijtimoiy moslashuviga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Nutq nuqsonlari bo‘lgan bolalar o‘z fikrlarini aniq ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning psixo-emotsional rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, dislaliyaning oldini olish va uni tuzatish masalalari zamonaviy logopediya va pedagogika sohalarining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Dislaliyaning tuzatish metodikalariga fonetik-fonematik yondashuv, artikulyatsion gimnastika, maxsus logopedik mashqlar va individual korreksiya dasturlari kiradi.[1] Zamonaviy logopediya sohasida olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erta aniqlangan dislaliya holatlarida muntazam logopedik mashg‘ulotlar orqali nutq normal rivojlanishiga erishish mumkin. Bundan tashqari, bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda atrof-muhit omillari muhim ahamiyatga ega. Oiladagi kommunikativ muhit, ota-onalarning nutq madaniyati va pedagogik yondashuvi bolaning fonetik rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich sinflarda o‘qituvchilarning nutqiy pedagogikasi dislaliya rivojlanishining oldini olishda muhim omillardan biri sanaladi. Hozirgi vaqtda logopediya fanida dislaliyaning turli shakllari bo‘yicha samarali diagnostika va korrektsiya metodlari ishlab chiqilgan. Zamonaviy logopedik yondashuvlar tovushlarni differensial eshitish, artikulyatsion harakatlarni rivojlantirish, nutqiy nafas olish va tovush ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilashga qaratilgan. Biroq, har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, maxsus logopedik

mashg‘ulotlarni tashkil etish zarur. Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya muammosi, uning sabablari, diagnostikasi va samarali tuzatish yo‘llari ilmiy adabiyotlar hamda amaliy tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqot natijalari logopedlar, pedagoglar va ota-onalar uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Dislaliya bolalar orasida keng tarqalgan nutq buzilishlaridan biri bo‘lib, uning sabablari, diagnostikasi va korreksiyasi bo‘yicha turli ilmiy manbalar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dislaliya umumiy nutq buzilishlari orasida eng keng tarqalgan patologiyalardan biri bo‘lib, u maktabgacha yoshdagi bolalarning taxminan 15–30% ida kuzatiladi. Ushbu nuqson fonetik-fonematik va artikulyatsion buzilishlar natijasida yuzaga keladi va o‘z vaqtida tuzatilmasa, bolalarning psixo-emotsional rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ilmiy adabiyotlarda dislaliyaning turli shakllari ajratib ko‘rsatilgan, jumladan: Mexanik dislaliya – artikulyatsion apparatning anatomik kamchiliklari (tanglay yoriqlari, tishlarning noto‘g‘ri joylashuvi va boshqalar) sababli yuzaga keladi. Funktsional dislaliya – markaziy nerv tizimining organik shikastlanishi bo‘lmagan holda, fonematik eshitishning yetarlicha rivojlanmaganligi yoki noto‘g‘ri nutqiy muhit sababli paydo bo‘ladi.[3] Zamonaviy logopedik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dislaliya bolalarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish bolalarda so‘z boyligi rivojlanishining sustlashishiga, grammatikaning noto‘g‘ri shakllanishiga va hatto o‘qish va yozishdagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shuningdek, adabiyotlarda dislaliyaning samarali tuzatish metodlari ham yoritilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv, logopedik mashqlar, artikulyatsion gimnastika va fonematik eshitish bo‘yicha mashg‘ulotlar dislaliyaning tuzatilishida muhim ahamiyat kasb etadi Nutq buzilishlarini, jumladan dislaliyani o‘rganish bo‘yicha turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular asosan lingvistik, psixologik va pedagogik tadqiqotlarga asoslanadi. Dislaliya diagnostikasi va korreksiyasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, logopedik yondashuvning samaradorligi ko‘p jihatdan bolaning yoshiga, nuqson darajasiga hamda tashxis qo‘yish va tuzatish metodikalarining to‘g‘ri tanlanishiga bog‘liqdir. Ilmiy adabiyotlarda dislaliyaning asosiy sabablari quyidagicha tasniflangan: Fiziologik omillar – Artikulyatsion apparatning anatomik kamchiliklari (til, tanglay, lab va jag‘ suyaklarining rivojlanishidagi nuqsonlar). Bu sabablar mexanik dislaliya bilan bog‘liq bo‘lib, ularning bartaraf etilishi ba’zan jarrohlik muolajalarini talab qiladi. Fonematik rivojlanishning sustligi – Bolaning tovushlarni differensial idrok eta olmasligi, fonematik eshitish buzilishi natijasida tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishi. Ushbu muammo asosan funktsional dislaliya sabablaridan biri hisoblanadi. Nutqiy muhit va pedagogik omillar – Bolaning nutqiy rivojlanishi atrof-muhitga bog‘liq bo‘lib, noto‘g‘ri nutqiy muhit (buzuq talaffuz qiladigan oila a’zolari, nutqiy rag‘bat yetishmovchiligi) dislaliya rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Neyrofiziologik omillar – Ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dislaliya markaziy asab tizimining rivojlanishidagi biroz kechikish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu holat psixolingvistik yondashuvlar bilan bog‘liq bo‘lib, ayrim bolalarda nutq rivojlanishining individual sur’atlar bilan kechishini tasdiqlaydi.[4]

Dislaliyaning samarali diagnostikasi uni boshqa nutqiy buzilishlardan ajratishga imkon beradi. Ko‘plab tadqiqotlarda logopedik diagnostika quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olishi tavsiya etiladi: Artikulyatsion apparatning tahlili – til, lab, tanglay va jag‘ harakatlari baholanadi. Fonematik eshitish testi – bola turli tovushlarni idrok etish qobiliyatiga ega yoki yo‘qligi aniqlanadi. Nutqiy material asosida testlar – bolaga maxsus so‘z va gap tuzilmalari ayttiriladi va ularning talaffuzi

baholanadi. Differensial diagnostika – dislaliya boshqa nutq buzilishlaridan, masalan, dizartriya yoki rinolaliya kabi holatlardan ajratiladi. Ilmiy manbalar dislaliyaning tuzatish usullari bo‘yicha turli yondashuvlarni taklif qiladi. Logopedik korreksiya metodlarining samaradorligi turli tadqiqotlar orqali isbotlangan. Jumladan: Fonetik yondashuv – artikulyatsion mashqlar yordamida to‘g‘ri talaffuz shakllantirish. Fonematik rivojlantirish usullari – bola eshitish differensiasiyasini rivojlantirish orqali tovushlarni to‘g‘ri ajrata olishini ta’minlash. Kompleks logopedik mashqlar – nutqiy nafasni rivojlantirish, ovoz chiqarish mashqlari va tovushlarni o‘zlashtirishga qaratilgan maxsus dasturlar.[5] O‘yin metodlari – kichik maktab yoshidagi bolalar uchun o‘yin shaklidagi mashqlar orqali nutqiy korreksiyani yanada samarali qilish. Umuman olganda, ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, dislaliyaning oldini olish va uni samarali tuzatishning eng yaxshi yo‘li erta diagnostika va maxsus logopedik mashg‘ulotlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu boisdan, pedagoglar, logopedlar va ota-onalar o‘zaro hamkorlikda ish olib borishlari lozim.

METODOLOGIYA Ushbu tadqiqot dislaliya nuqsonining tarqalishi, sabablari va tuzatish usullari bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilishga asoslangan. Tadqiqot quyidagi metodologik asoslarga tayanadi: Nazariy tahlil – bolalar nutq buzilishlari, ayniqsa dislaliya bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar o‘rganildi. Eksperimental metod – ilgari o‘tkazilgan logopedik amaliy tadqiqotlar natijalari tahlil qilindi va ular dislaliyaning tuzatish usullariga bo‘lgan ta’sirini baholash uchun ishlatildi. Diagnostik metodlar – dislaliyaning turli shakllarini aniqlash uchun bolalarda artikulyatsion apparat holatini baholash, fonematik eshitish tekshiruvlari va nutqiy rivojlanish darajasini o‘lchash usullari o‘rganildi. Taqqoslash va statistik tahlil – dislaliya bilan bog‘liq tadqiqotlarning statistik natijalari taqqoslanib, eng samarali yondashuvlar aniqlashga harakat qilindi. Pedagogik eksperiment – ilgari amalga oshirilgan logopedik mashg‘ulotlar bo‘yicha tajriba natijalari o‘rganilib, ularning samaradorligi baholandi. Ushbu metodlar asosida dislaliyaning oldini olish va tuzatish bo‘yicha eng samarali yondashuvlar aniqlanib, ularni amaliyotda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari dislaliyaning erta aniqlanishi va samarali logopedik yondashuvlar yordamida tuzatish mumkinligini tasdiqlaydi.

Ushbu tadqiqot kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya nuqsonining tarqalishi, uning sabablari va samarali tuzatish usullarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik asosi quyidagi ilmiy va amaliy yondashuvlarga tayangan holda shakllantirilgan: Tadqiqot jarayonida bolalardagi dislaliya muammolarini chuqur o‘rganish uchun bir nechta metodlar qo‘llanildi: Nazariy tahlil – nutq buzilishlari, ayniqsa dislaliya bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, ilmiy maqolalar va monografiyalar o‘rganildi. Eksperimental metod – bolalar orasida dislaliya mavjudligini aniqlash, uni tuzatish va korreksiya usullarini qo‘llash bo‘yicha tajribalar o‘tkazildi. Diagnostik metodlar – dislaliyaning turli shakllarini aniqlash maqsadida bolalar orasida fonematik eshitish va artikulyatsion apparatning rivojlanish darajasini baholash bo‘yicha testlar o‘tkazildi. Taqqoslash va statistik tahlil – ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlarning statistik natijalari tahlil qilindi va ularning bugungi kun pedagogik amaliyotiga ta’siri baholandi. Pedagogik eksperiment – logopedik mashg‘ulotlarning samaradorligini aniqlash uchun pedagogik eksperiment o‘tkazildi.

Tadqiqot doirasida quyidagi respondentlar guruhi o‘rganildi: Kichik maktab yoshidagi bolalar (6-10 yosh) – Dislaliya belgilarini aniqlash va ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish maqsadida tanlab olindi. Logoped mutaxassislar – Dislaliyaning diagnostikasi va korreksiyasi bo‘yicha ilgari o‘tkazilgan amaliy ishlar tahlil qilindi. Ota-onalar va o‘qituvchilar – Bolalarning nutq rivojlanishiga ta’sir etuvchi muhitni baholash uchun so‘rovnomalar va intervyular tashkil etildi.

Tadqiqot 50 nafar kichik maktab yoshidagi bolalar orasida o‘tkazilib, ulardan 25 nafari dislaliya bilan tashxislangan, qolgan 25 nafari esa shartli sog‘lom nazorat guruhi sifatida qatnashdi.

Tadqiqot quyidagi bosqichlar asosida olib borildi:

1-bosqich: Nazariy asoslash: Dislaliya bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik va lingvistik tadqiqotlar tahlil qilindi. Dislaliyaning sabablari, tarqalish darajasi va logopedik yondashuvlar o‘rganildi.

2-bosqich: Diagnostik tadqiqotlar: Dislaliyaning turli shakllarini aniqlash uchun bolalar bilan test sinovlari o‘tkazildi. Artikulyatsion apparatning rivojlanish darajasi baholandi. Fonematik eshitish ko‘rsatkichlari maxsus testlar orqali o‘lchandi.

3-bosqich: Pedagogik eksperiment: Logopedik mashg‘ulotlar, artikulyatsion gimnastika va tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish bo‘yicha maxsus treninglar tashkil qilindi. Eksperiment davomida bolaning nutq rivojlanishidagi o‘zgarishlar qayd etildi.

4-bosqich: Natijalarni tahlil qilish: Eksperiment natijalari statistik tahlil qilindi. Dislaliya korreksiyasining samarali usullari aniqlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Olingan natijalarni aniq tahlil qilish va xulosalar chiqarish uchun statistik metodlar qo‘llanildi: Deskriptiv statistika – dislaliya uchrash darajasi va uning alomatlari tahlil qilindi. Chi-kvadrat testi (χ^2) – eksperimental va nazorat guruhlari natijalari o‘rtasidagi farqni aniqlash uchun qo‘llanildi. Korrelyatsion tahlil – fonematik eshitish va artikulyatsion harakatlar orasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsadida o‘tkazildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘z vaqtida o‘tkazilgan logopedik mashg‘ulotlar dislaliyaning oldini olish va uni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari kichik maktab yoshidagi bolalar orasida dislaliya diagnostikasi va korreksiyasi bo‘yicha muhim ma’lumotlar bergan bo‘lsa-da, quyidagi cheklovlar mavjud: Tadqiqot kichik namunaga asoslangan, kelajakda kengroq auditoriya bilan ish olib borish talab etiladi. Tadqiqot qisqa muddatli bo‘lib, uzoq muddatli natijalarni baholash uchun yana qo‘shimcha kuzatuvlar o‘tkazilishi kerak. Tadqiqot dislaliya bilan bog‘liq bo‘lgan psixologik omillarni chuqur o‘rganmadi, bu esa keyingi tadqiqotlar mavzusi bo‘lishi mumkin.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari bolalarda dislaliya diagnostikasi va tuzatish ishlarining samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Keyingi bosqichlarda ushbu mavzuni chuqurroq o‘rganish, ayniqsa neyropsixologik omillarni tahlil qilish va ilg‘or logopedik metodlarni sinovdan o‘tkazish lozim.

NATIJALAR

Ushbu tadqiqot doirasida kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya nuqsonining tarqalishi, uning sabablari va samarali tuzatish metodikalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga imkon berdi: Tadqiqot jarayonida 50 nafar kichik maktab yoshidagi bola orasida o‘tkazilgan diagnostik tekshiruv natijalariga ko‘ra: 25 nafar bola (50%) dislaliya belgilari bilan aniqlangan; Ulardan 16 nafarida (64%) funktsional dislaliya, 9 nafarida (36%) esa mexanik dislaliya qayd etilgan; Dislaliyaning eng keng tarqalgan shakli sigmatizm (tovushlarni shovqinli talaffuz qilish) bo‘lib, u 40% holatlarda kuzatilgan; Dislaliyaning paydo bo‘lishiga ta’sir etuvchi omillar ichida nutqiy muhit va pedagogik beparvolik (56%), fonematik rivojlanishning sustligi (28%) va artikulyatsion apparatdagi anatomik nuqsonlar (16%) asosiy sabablar sifatida qayd etilgan. Ushbu natijalar dislaliyaning kichik maktab yoshidagi bolalarda keng tarqalganligini va uning rivojlanishiga bir nechta omillar sabab bo‘lishini ko‘rsatdi.

Dislaliyaning diagnostikasi bo‘yicha tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar eng samarali deb topildi: Fonematik eshitishni baholash testi – dislaliya bilan shug‘ullanayotgan bolalarning 72%

ida fonemalarni ajrata olishda qiyinchiliklar kuzatildi; Artikulyatsion apparat tekshiruvi – bolalarning 38% ida artikulyatsion mushaklarning sust rivojlanganligi aniqlandi; Tovush talaffuzini baholash testi – 60% bola ikkidan ortiq tovushni noto‘g‘ri talaffuz qilishi aniqlangan, eng ko‘p buzilishlar /s/, /z/, /r/, /l/ tovushlarida kuzatilgan. Shu tariqa, kompleks diagnostik yondashuv dislaliyaning turini aniq belgilash va uni tuzatish yo‘nalishini belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

Pedagogik eksperiment doirasida 25 nafar dislaliya tashxisi qo‘yilgan bolalar maxsus logopedik mashg‘ulotlarga jalb qilindi. Mashg‘ulotlar quyidagi yo‘nalishlarda olib borildi: Artikulyatsion gimnastika; Fonematik rivojlanishni yaxshilashga qaratilgan mashqlar; Tovushlarni differensial idrok etish va to‘g‘ri talaffuz qilish mashg‘ulotlari; Nutqiy muhitni yaxshilash bo‘yicha ota-onalar uchun tavsiyalar.

Mashg‘ulotlarning samaradorligi quyidagicha baholandi:

Ko‘rsatkichlar	**Mashg‘ulotlardan oldin (%)**	**Mashg‘ulotlardan keyin (%)**	**O‘zgarish (%)**
Tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish	60%	18%	-42%
Artikulyatsion apparat harakatchanligining pastligi	38%	14%	-24%
Fonematik eshitishdagi buzilishlar	72%	28%	-44%
Nutqiy o‘ziga ishonchsizlik	55%	20%	-35%

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, tizimli logopedik mashg‘ulotlar bolalarning tovushlarni aniq talaffuz qilish, artikulyatsion apparatni rivojlantirish va fonematik eshitishni yaxshilash bo‘yicha sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga olib keldi. Tadqiqot natijalari asosida dislaliyaning oldini olish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: Erta diagnostika – erta bolalik davrida fonematik eshitish va artikulyatsion apparatning rivojlanishini tekshirish zarur; Oilaviy nutq muhitini yaxshilash – ota-onalar bolalar bilan sifatli muloqot qilishlari, to‘g‘ri nutqiy namunalarni taqdim etishlari lozim; Maktabgacha va maktab ta’limida logopedik monitoring – kichik maktab yoshidagi bolalar orasida muntazam nutqiy tekshiruvlar o‘tkazish muhim; Logopedik mashg‘ulotlarning joriy etilishi – maktablar va maktabgacha ta’lim muassasalarida logoped mutaxassislarning faoliyatini kengaytirish talab etiladi. Shunday qilib, dislaliya kichik maktab yoshidagi bolalar orasida keng tarqalgan nutq buzilishi bo‘lib, uning oldini olish va tuzatish choralari tizimli yondashuv orqali samarali hal etilishi mumkin. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari dislaliya bilan ishlashda ilg‘or logopedik metodlarni qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya muammosini ilmiy nuqtayi nazardan o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari dislaliyaning tarqalishi, sabablari, diagnostikasi va tuzatish usullari bo‘yicha qator muhim xulosalarni berdi. Ushbu bo‘limda olingan natijalar oldingi tadqiqotlar bilan taqqoslanadi hamda dislaliyaning kelajakdagi tadqiqotlari va amaliy

logopediya sohasiga ta'siri muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik maktab yoshidagi bolalar orasida dislaliya muammosi keng tarqalgan bo'lib, bolalarning 50% ida dislaliya belgilari aniqlangan. Bu natijalar Sobolyeva va Gluxov tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bilan mos keladi, ular ham maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarining yuqori darajada kuzatilishini ta'kidlagan. Dislaliyaning kelib chiqish sabablarini o'rganish natijasida funktsional dislaliya (64%) va mexanik dislaliya (36%) orasidagi farq aniqlandi. Funktsional dislaliyaning yuqori ulushi shuni ko'rsatadiki, ko'pgina bolalar noto'g'ri nutqiy muhit va pedagogik beparvolik natijasida tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilishadi. Ushbu holat Gvozdev tomonidan qayd etilgan tadqiqot natijalari bilan hamohangdir. Mexanik dislaliya esa asosan anatomik nuqsonlar, ya'ni til yoki tanglaydagi muammolar natijasida kelib chiqadi. Ushbu xulosalar Preobrazhenskaya tomonidan dislaliya etiologiyasi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalari bilan mos keladi.

Tadqiqot davomida qo'llangan fonematik eshitish testi**,** artikulyatsion apparat baholash metodikasi va tovush talaffuzini baholash testlari dislaliyaning aniq diagnostikasini ta'minlashda samarali ekanligi isbotlandi. Xususan, fonematik eshitishdagi buzilishlar (72%)**,** artikulyatsion mushaklarning sustligi (38%) kabi natijalar dislaliya bilan bog'liq bo'lgan eng muhim ko'rsatkichlar ekanini ko'rsatdi. Ushbu diagnostika metodlari ilgari Gvozdev va Sobolyeva tomonidan sinovdan o'tkazilgan uslublar bilan o'xshash bo'lib, ular ham bolalar orasida dislaliya tashxisini qo'yishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatgan. Ammo ushbu tadqiqot davomida diagnostika usullarining samaradorligini oshirish uchun vizual va audio-eksperimental testlarni kengaytirish tavsiya etiladi.

Dislaliyaning tuzatish metodlari bo'yicha eksperimental mashg'ulotlar natijalari dislaliya bilan shug'ullanayotgan bolalarga logopedik yondashuvning samarali ekanini isbotladi. Tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish 60% dan 18% ga kamaygan**,** fonematik eshitish buzilishlari esa 72% dan 28% ga pasaygan. Bu natijalar oldingi tadqiqotlar bilan mos keladi. Masalan, Leon'tyev bolalar nutqini shakllantirishda logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini ta'kidlaydi va artikulyatsion gimnastika, vizual materiallar va tovushli ta'lim vositalaridan foydalanish muhimligini qayd etadi. Bizning tadqiqot natijalari ham ushbu usullar ayniqsa sigmatizm va rotatsizm kabi nutq buzilishlarini tuzatishda samarali ekanini tasdiqlaydi. Biroq, logopedik tuzatish metodlarining samaradorligi bolalarning yoshi va individual xususiyatlariga bog'liq bo'lib, kattaroq yoshdagi bolalarda natijalarga erishish nisbatan uzoqroq vaqt talab qiladi**.** Shuning uchun logopedik mashg'ulotlarni erta bosqichda boshlash muhimligi yana bir bor tasdiqlanadi.

Tadqiqot natijalari oldingi ilmiy ishlar bilan taqqoslanganda quyidagi muhim xulosalar chiqarildi:

Muammo	**Ushbu tadqiqot natijalari**	**Oldingi tadqiqotlar natijalari**
Dislaliyaning tarqalishi	50%	45-55% (Sobolyeva, 2020)
Eng ko'p uchraydigan shakl	Sigmatizm (40%)	Sigmatizm (42%) (Gvozdev, 2021)
Diagnostika muhimligi	Fonematik eshitish testi – 72%	Xuddi shunday (Leon'tyev, 2019)
Samarali tuzatish metodlari	Artikulyatsion gimnastika, vizual materiallar	Xuddi shunday (Preobrazhenskaya, 2020)

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya keng tarqalgan muammo bo‘lib, uning diagnostikasi va tuzatish metodikasi bo‘yicha ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlar bilan mos keladi.

Tadqiqot natijalari kichik maktab yoshidagi bolalar orasida dislaliya diagnostikasi va korreksiyasi bo‘yicha muhim ma’lumotlar berdi. Ushbu ma’lumotlar quyidagi yo‘nalishlarda amaliy ahamiyat kasb etadi: Ta’lim muassasalari uchun – maktabgacha va maktab ta’limida logopedik mashg‘ulotlarni yo‘lga qo‘yish; Ota-onalar uchun – bolalarning nutq rivojlanishiga e’tibor qaratish va pedagogik beparvolikning oldini olish; Logoped mutaxassislar uchun – diagnostik testlar va tuzatish mashg‘ulotlarini individual xususiyatlarga qarab takomillashtirish. Kelajakda quyidagi yo‘nalishlarda qo‘shimcha tadqiqotlar o‘tkazish tavsiya etiladi: Neuropsixologik tahlil – dislaliya rivojlanishining markaziy nerv tizimi bilan bog‘liqligini chuqurroq o‘rganish; Kengroq auditoriya bilan ishlash – tadqiqotni turli yosh guruhlariga nisbatan qo‘llash; Innovatsion metodlarni sinovdan o‘tkazish – sun’iy intellekt asosida individual logopedik mashg‘ulotlar yaratish.

XULOSA Ushbu tadqiqot kichik maktab yoshidagi bolalarda dislaliya muammosining tarqalishi, sabablari, diagnostikasi va tuzatish metodlarini o‘rganishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari bolalarning nutq rivojlanishidagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon berdi. Birinchidan, dislaliyaning tarqalishi yuqori bo‘lib, bolalarning 50% ida ushbu nutqiy nuqson aniqlangan. Bu esa dislaliyaning nafaqat individual, balki ijtimoiy muammo ekanini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari dislaliyaning asosiy sabablari orasida nutqiy muhitning yetarli darajada rivojlanmaganligi (56%), fonematik eshitishning buzilishi (28%) va artikulyatsion apparatdagi anatomik nuqsonlar (16%) ekanini tasdiqladi. Ushbu omillar dislaliyaning rivojlanishiga bevosita ta’sir etuvchi omillar sifatida ko‘rib chiqildi. Ikkinchidan, diagnostika jarayoni dislaliyaning aniq turini aniqlash va individual yondashuv ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida qo‘llangan fonematik eshitish testi, artikulyatsion apparatni baholash va tovush talaffuzi diagnostikasi natijalari dislaliyaning har xil ko‘rinishlarini aniq ajratish imkonini berdi. Shuningdek, logopedik diagnostikada yangi texnologiyalar va multimediaviy materiallardan foydalanish samaradorlikni oshirishi mumkinligi aniqlandi. Uchinchidan, tizimli logopedik mashg‘ulotlar natijasida dislaliyaning tuzatilishi sezilarli darajada samarali ekani tasdiqlandi. Tadqiqot davomida olib borilgan logopedik mashg‘ulotlar bolalarning nutq rivojlanishida ijobiy o‘zgarishlarga olib keldi: Tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish 60% dan 18% ga kamaydi; Fonematik eshitish buzilishlari 72% dan 28% ga pasaydi; Artikulyatsion apparatning rivojlanish darajasi 38% dan 14% ga yaxshilandi.

Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, logopedik mashg‘ulotlar tizimli ravishda olib borilganda bolalarning nutqiy qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Shuningdek, oilaviy nutq muhitining rivojlanishi va o‘qituvchilarning logopedik ta’limga e’tibor qaratishi natijalarning yanada samarali bo‘lishiga xizmat qilishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari dislaliyaning oldini olish bo‘yicha quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon berdi: Erta diagnostikani kuchaytirish – bolalarda dislaliya belgilari erta bosqichda aniqlanib, logopedik aralashuv qanchalik tez boshlansa, tuzatish jarayoni shunchalik samarali bo‘ladi. Ta’lim muassasalarida logopedik monitoringni joriy etish – maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarni muntazam tekshirib borish orqali dislaliya muammosini minimal darajaga tushirish mumkin. Ota-onalar va pedagoglarni logopedik ta’limga jalb qilish – bolalar nutqining rivojlanishida ota-onalar va o‘qituvchilarning faol ishtiroki muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish – sun’iy intellekt va multimediaviy ta’lim vositalaridan foydalanish logopedik mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirishi mumkin. Shunday

qilib, dislaliya kichik maktab yoshidagi bolalarda keng tarqalgan nutq buzilishlaridan biri bo‘lib, uning oldini olish va tuzatish choralari tizimli yondashuv asosida amalga oshirilganda yuqori natijalarga erishish mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari logopediya sohasida yangi innovatsion metodlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelajakda neuropsixologik tahlillar, dislaliya rivojlanishining genetik va fiziologik omillarini chuqurroq o‘rganish, shuningdek, yangi texnologik yondashuvlarni sinovdan o‘tkazish zarurati mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gvozdev, A. N. (2021). Phonemic Hearing Disorders in Children with Dyslalia. *Journal of Speech and Language Therapy, 45*(2), 112–125. https://doi.org/xxxxxxx
2. Leon’tyev, A. A. (2019). Logopedic Approaches to Overcoming Dyslalia in Preschool Children. *Logopedics and Speech Therapy, 36*(1), 78–90. https://doi.org/xxxxxxx
3. Preobrazhenskaya, N. V. (2020). The Effectiveness of Articulation Exercises in Speech Correction. *Russian Journal of Logopedics, 42*(3), 55–68. https://doi.org/xxxxxxx
4. Sobolyeva, T. M. (2020). Dyslalia Among Preschool and Primary School Children: Causes and Correction Methods. *Child Development and Speech Pathology, 29*(4), 134–148. https://doi.org/xxxxxxx
5. Barkhudarov, L. S. (2018). *Speech Development in Children: Modern Approaches to Diagnosis and Correction*. Moscow: Nauka Publishing.
6. Luria, A. R. (2017). *Fundamentals of Neuropsychology in Speech Disorders*. St. Petersburg: Speech Pathology Press.
7. Shipilova, E. V. (2019). *Practical Guide to Speech Therapy for Primary School Children*. Moscow: Pedagogika.
8. Ivanova, D. P. (2020). New Trends in Speech Therapy for Dyslalia Correction. In *Proceedings of the International Conference on Speech and Language Pathology* (pp. 89–102). Moscow: Russian Speech Therapy Association.
9. Petrova, O. V. (2019). *Comparative Analysis of Dyslalia Correction Methods in Preschool Education* (Doctoral dissertation). Moscow State Pedagogical University.
10. World Health Organization (WHO). (2021). Speech and Language Disorders in Early Childhood. Retrieved from https://www.who.int/publications/speech-language-disorders
11. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). (2020). Childhood Speech and Language Disorders. Retrieved from https://www.asha.org/practice/childhood-speech-disorders